

Публикувано в: *Юбилеен славистичен сборник. Сборник с доклади от международната славистична конференция по повод десетгодишния юбилей на специалност славянска филология в Югозападния университет „Неофит Рилски“ Благоевград, 03.–05.12.2004 г.* Благоевград, 2005, стр. 196–206.

“РАЙСКАТА ЯБЪЛКА” – ТОЗИ КОСТЕЛИВ ОРЕХ
или за представянето на съставните названия на растения в
тълковен речник (в съпоставителен план)

ЦВЕТАНКА АВРАМОВА

1.0. Начинът, по който се представят названията на растения в съвременните български и чешки тълковни речници, предизвиква редица въпроси (вж. Аврамова 2004). Един от тях е свързан с мястото, на което трябва да се тълкуват съставните названия – в речниковата статия на друга заглавна дума или самостоятелно (като отделни заглавки). Този въпрос е породен от затрудненията, които понякога изпитва читателят при намирането на определено название в речника – образно казано, за да стигне до названието на домата в чешките речници, човек трябва да мине през “райската градина” (вж. по-нататък).

2.0. В българската и чешката лексикографска традиция е прието съставните названия – утойчиви словосъчетания от типа: бълг. **гръдна жаба, атомна енергия, адамова ябълка, момина сълза, момино (дамско) сърце, дебела Мара, плачеща върба, щитовидна жлеза, попова лъжичка**, чеш. **adamovo jablko, zelený anton, kyselina sírová, rajské jablko / rajské jablíčko, kuna lesní, slzičky panny Marie** и др., да се представят в речниковата статия на едната от думите (считана за опорна), изграждащи устойчивото словосъчетание (в чешките речници – в речниковата статия и на двете / трите думи – при дву- и повечесловните названия)¹. В българските едно- и многотомни тълковни речници този тип названия се включват в групата на фразеологичната лексика (отделяна от нефразеологичната със знак ◊ ромб – вж.

---

¹ Тук ще бъдат разгледани само съставните названия на растения (респ. на плодовете, семената на растенията и под.), но въпросите, които ще бъдат повдигнати, както и евентуалните изводи, могат да бъдат отнесени и към останалите таксономични групи.

напр. БТР 1994, стр. 13²; Ръководство 1999, стр. 33–34) – макар че в теоретичните изследвания (напр. Ничева 1987; НФР) те се отграничават от същинските фразеологични единици.

2.0.1. Например тълкуването на **момина сълза** в БТР и РБЕ е в статията на прилагателното **момин** [по същия начин: **момино (дамско) сърце**], а в статията на **сълза** названието се посочва като пример с препратка към заглавката, където се дава значението му, срв.:

БТР: **момин** *прил.* – **1.** Който е от или на мома, предназначен е за мома... **2...** ◇ **Момина сълза** – пролетно цвете с дребни бели ароматни цветчета, *Convallaria majalis*. **Момино сърце** – градинско цвете с розовочервени сърцевидни цветчета, *Dielytra*; дамско сърце.

РБЕ: **момин** – 1... 2.

◇ **Момина сълза.** Многогодишно тревисто растение с дребни, бели ароматни цветове. *Convallaria majalis*. **Момино сърце.** Градинско цвете с розово-червени сърцевидни цветове; дамско сърце. *Dielytra spectabilis*.

БТР: **сълза** – **1...** **2...** ◇ **Избърсвам сълзите някому... Като сълза... Крокодилски* сълзи. Момина* сълза.**

2.0.2. По същия начин названието **плачеща върба** се тълкува в статията на **плачещ** (срв.: БТР: **плачещ** *прил...* ◇ **Плачеща върба** – върба с отпуснати надолу ветки, *Salix babylonica*.), а в статията на **върба** се дава само като пример без тълкуване, с препратка (БТР: **върба** – Дърво с тесни и заострени листа, което расте по влажни места и край води, *Salix*. ◇ **Плачеща* върба**.).

2.0.3. Значението на **райска ябълка** в БТР се дава в статията на прилагателното **райски**:

БТР: **райски** *прил.* – Който се отнася до рай. ◇ **Райска птица... Райска ябълка** – дребно плодно дърво от Китай и Япония и неговият плод, ягода с кръгла форма и тръпчив вкус. **Райски газ...**

2.0.4. Значението на названието **rajské jablíčko** ('домат') в многотомния тълковен речник на чешкия език (SSJČ) се дава както в статията на прилагателното **rajský**, така и в статията на умалителното съществително **jablíčko**, докато

---

² „Условни знаци и използването им в речника: ◇ отделя фразеологичните единици, представени с нарочно тълкуване, от останалата част на речниковата статия; * в горния десен край на думата сочи при кой от компонентите си фразеологичната единица е изтълкувана“.

дублетното название **rajské jablko** се тълкува само в статията на **rajský**, а в статията на **jablko** ('плод на ябълка') се посочва като пример, срв.:

SSJČ: **rajský** příd. – 1. *vztahující se k ráji (ve význ. 1, 2)...* 2. expr. *velmi krásný, příjemný, lahodný, blažený ap.* 3. v růz. ust. spoj. r-é jablko, jablíčko rajče 2: r-á polévka, omáčka

SSJČ: **jablíčko** 1. (často expr.) *zdrob. k jablko...* 2. *věc připomínající nějak (zprav. kulatým tvarem) jablíčko*: rajske j. rajče...

SSJČ: **jablko** –1. *plod jabloně ...* ♦ *jablko nepadá daleko od stromu (pořek.)...*; těšínská j-a...; j. sváru... 2. *věc připomínající nějak (zprav. kulatým tvarem jablko)*: rajske j.; granátové j. *plod marhaníku...*; j. meče...; říšské j....; Adamovo j.

Тълкуванията на **rajské jablíčko** и **rajské jablko** в еднотомния тълковен речник (SSČ) се дават в статиите на **jablko**, респ. **jablíčko**, и на **rajský**:

SSČ: **jablko** – 1. *kulovitý dužnatý plod jabloně (ovoce)* 2. rajske j. rajče... **jablíčko** *zdrob.*: rajska j-a rajčata

SSČ: **rajský** příd. – 1. *vztahující se k ráji 1, 2...* 2. expr. *velmi krásný, příjemný, lahodný ap.* 3. r-é jablko, jablíčko rajče

2.0.5. Названието **slzičky panny Marie** ('полски, див карамфил') в SSJČ е изтълкувано на три места: 1) в статията на умалителното съществително **slzička**, което от своя страна е представено в статията на **slza**, 2) в статията на съществителното **panna** в примерите към пето значение [**panna** – 5. *náb. v označení Ježíšovy matky, panenských světic a žen vůbec*: P. Maria...; ob. slzičky Panny Marie *hvozdík kropenatý* (bot.)], и 3) в статията на личното име **Marie** [**Marie** – 1. *osobní jméno ženské* 2. *zprav. Maria náb. jméno matky Ježíšovy...*; ob. slzičky Panny Marie *hvozdík kropenatý* (bot.)]. В SSČ това название не е представено.

2.0.6. Значението на **granátové jablko** ('плод на нар') в SSJČ се описва както в статията на съществителното **jablko** (вж. т. 2.0.4.), така и в статията на прилагателното **granátový** (SSJČ: **granátový** – 1. *ke granát I ...* 2. *ke granát I, mající barvu granátu, krvavě červený, krvavě rudý*: g-á červeň; g-á perla; g-é sklo...; g-é jablko *plod marhaníku, zbarvený granátově*; g. strom *marhaník* 3. *ke granát II...*). В еднотомния SSČ това название не е представено. По същия начин значението на **muškátový oříšek** ['индийско (мускатно, мускатово) орехче'] в SSJČ се дефинира в статията на **oříšek** и в статията на **muškátový**. Названието **lískový oříšek** ('лешник') обаче се тълкува само в статията на **oříšek**, а при **lískový** фигурира единствено като пример:

SSJČ: **oříšek**, **-šku** *m.* – **1.** *zdrob. k ořech:* lískový o. *plod lísky...*; burské o. *arašídy*; potrav. *muškátový* o.; bot. *plod s kamenným oplodím (např. plod lísky, habru, lípy)* **2.** *expr. úkol, problém (zprav. těžko řešitelný) ...* **3.** *něco tvarem n. velikostí oříšku podobného:* o. másla *kousek velký jako oříšek ...* **4.** *kuch. (telecí) o. maso z telecí kýty méně jemné než ořech...*

SSJČ: **lískový** – *příd. k líska I, II:* l. keř; l. oříšek; l-á hůl...

SSJČ: **muškát** – **1.** *sorta vinné révy a víno...* **2.** *pelargonie s vonnými listy...* **3.** *muškátový oříšek; řidč. muškátový květ*

SSJČ: **muškátový** – *příd. k muškát:* m. víno; m-ý hrozen...; potrav. m-é oříšky *semena muškatovníku pravého, užívaná jako kuchyňské koření*

В еднотомния SSCĚ значението на **lískový oříšek** се дава в статията на **oříšek**; в статията на **lískový** названието се посочва като пример – за разлика от **muškátový oříšek**, което се тълкува в статиите на **oříšek** и на **muškátový**.

2.1. От посочените примери се вижда, че в чешките едно- и многотомни тълковни речници няма последователност по отношение мястото на тълкуване на съставните названия: някои двусъставни названия се тълкуват в статиите и на двата компонента, влизащи в състава им, а както се вижда от названието **slzičky panny Marie**, многосъставните названия може да се тълкуват при всеки от техните (пълнозначни) елементи.

2.2. Какви са основанията за подобен „разточителен“ начин на представяне на чешките съставни названия в тълковните речници?

2.2.1. Причина за това може да бъде установяването на метафоричен пренос между значението, респ. едно от значенията на заглавната лексема и съставното название. Така например от дефиницията на 2-ро значение на думата **jablko** в SSJČ, отразено и в Чешко-българския речник (ЧБР)³ следва, че е налице номинативна метафора (по Арутюнова), което оправдава тълкуването на названията **rajské jablko**, **granátové jablko**, **Adamovo jablko**, **říšské jablko** в статията на **jablko** (към 2-ро значение).

2.2.2. Освен в статията на **jablko** обаче, както се вижда от приведените дефиниции, названията **rajské jablko** и **granátové jablko** се тълкуват и в статиите на прилагателните **rajský**, респ. **granátový**. Причина за това може да бъде наличието на връзка между значението на съставните названия и значението, респ. едно от

---

³ **jablko** – 1. ябълка (плод) 2. предмет, подобен на ябълка: **rajské** ~ домат; **granátové** ~ нар (плод); **Adamovo** ~ анат. адамова ябълка; **říšské** ~ скиптър

значенията на прилагателните имена, в чиито статии се тълкуват. Такава връзка съществува и е формулирана в речника само в дефиницията на **granátové jablko**: 'plod marhaníku, zbarvený granátově' (плод на нар с цвят на гранат) (вж. 2. знач. на **granátový** в SSJČ). В случая е налице прилика по признака 'цвет'. Връзка между **rajské jablko**, респ. **rajské jablíčko** и **rajský** обаче не съществува (и не е посочена в речника). В етимологичен план чешкото название **rajské jablko** е превод, калка на немското **Paradiesepfel** (Махек 1968). В немски обаче **Paradiesepfel** означава не 'домат', а 'райска ябълка'.

2.2.2.1. Семантична връзка съществува и между названията **kokosový ořech** и прилагателното **kokosový** (респ. **kokos**); бълг. **кокосов орех** и **кокосов** (респ. **кокос**); **muškátový oříšek** и **muškátový**, (респ. **muškát**), бълг. **мускатово (мускатно) орехче** и **мускатов, мускатен**, (респ. **мускат**) – но не и между синонимното название **индийско орехче** и **индийски**; **lískový oříšek** и **lískový**, респ. **líška** и др., което дава възможност съставните названия да се тълкуват и в статиите на съответните прилагателни имена (както е направено).

2.2.3. В чешките речници обаче горните названия, съдържащи като втора съставка лексемата **ořech**, респ. **oříšek**, се тълкуват и в статиите на съществителните **ořech**, **oříšek** (в дефиницията на първо значение), срв.:

SSČ: **ořech**, -u m. – **1.** plod (semeno) s tvrdým obalem (skořápkou): vlašský, kokosový o. **2.** ořešák **3.** dřevo ořešáku **4.** co připomíná ořech **1:** hnědý, černý o. druh uhlí; (telecí) o. nejjakostnější maso z telecí kýty

SSJČ: **ořech**, -u m. – **1.** plod, část plodu n. semeno různých rostlin vyznačující se tvrdým obalem: vlašský o. plod ořešáku královského; kokosový o. ... **2.** ořešák. **3.** zbož. ořechové dřevo. **4.** něco tvarem n. velikosti ořechu podobného: o. másla kousek velký jako ořech; zbož. druh tříděného uhlí velikosti mezi kostkou a krupicí; tech. součást zámku, do níž zapadá čep kliky; hist. součást samostřílu, kuše **5.** kuch. (telecí) o. maso nejlepší jakosti z telecí kýty

(За **oříšek** вж. т. 2.0.6.)

От дефиницията на първо значение на думата **ořech** следва, че тя е събирателно название за плод, част от плод или семе на различни растения, отличаващи се с твърда обвивка (черупка). Затова като примери към това значение се посочват **vlašský ořech** (= бълг. обикновен орех) и **kokosový ořech** (= бълг. кокосов орех). Като примери към първо значение на **oříšek** (дефинирано като умалително от **ořech**) се посочват: **lískový oříšek**, **burské oříšky**, **muškátový oříšek**. Очевидно признакът

'твърда обвивка (черупка)' не може да се отнесе към названието **burský oříšek** 'фъстък'. Ако в съзнанието на носителя на чешкия език думата **ořech** в едно от значенията си се асоциира с плода на други растения, по форма подобни на орех, дефиницията на това значение в речниците би трябвало да се прецизира и да обхване и други признаци (освен посочения като единствен признак 'твърда обвивка (черупка)'), а именно признакът 'форма на плода', в случая: кръгла.

Не трябва да се подминава фактът обаче, че **vlašský ořech** е терминологичното название на **орех**, а в ежедневието, нетерминологична употреба значението 'орех' се изразява само със съществителното **ořech**. Това обаче не може да се каже за значенията, изразени с помощта на устойчивите словосъчетания **kokosový ořech**, **lískový oříšek**, **burský oříšek**, **muškátový oříšek**. Ако се изпусне първият компонент на тези словосъчетания, се променя техният смисъл. Названието **vlašský ořech**, от една страна, и останалите названия, от друга, не са от един и същи ранг: първото, терминологично название, е синоним на нетерминологичното **ořech** в значенията 'орехово дърво', 'плод на орехово дърво' и може да се употреби и без определението **vlašský**, докато останалите са съставни названия, при които е невъзможно да се изпусне някоя от съставните им части, без това да промени значението им. Това показва, че съставните названия по-скоро би трябвало да се дефинират при 4-то значение на **ořech** (вж. SSČ, SSJČ). Като цяло дефиницията и подредбата на значенията на **ořech** (респ. на умалителното **oříšek**) също би трябвало да се промени, като на първо място се посочи значението 'ořešák' (орехово дърво), на второ – значението 'plod ořešáku' (плод на орехово дърво), на трето – 'ořechové dřevo' (орехово дърво) и на четвърто – значението 'něco tvarem nebo velikostí ořechu podobného' (нещо, което по форма или размер прилича на орех), като към него се включи и (telecí) ořech (телешка ябълка) (относно основанията за подобно подреждане на значенията вж. Аврамова 2004 и цит. там литература).

2.2.4. Семасиологичният подход, приет в тълковните речници, допуска описанието на значенията на съставни названия като бълг. **кокосов орех**, **мускатово орехче**, чеш. **kokosový ořech**, също **granátové jablko**, **lískový oříšek**, **muškátový oříšek** в статиите на **кокосов** (при **кокосов орех**), на **мушкатов** (при **мушкатово орехче**), на **kokosový** и **ořech** (при **kokosový ořech**), на **granátový** и **jablko** (при **granátové jablko**), на **lískový** и **oříšek** (при **lískový oříšek**), на **muškátový** и **oříšek** (при **muškátový oříšek**), поради установената тясна семантична връзка между тези названия. Но тъй като описанието на значението на такива названия на няколко

места в речника е неикономично, по-приемлив от тази гледна точка (и то не само в еднословните речници) е начинът на представяне на названията в българските речници – тълкуването да е само на едно място, а на останалите – да има препратка (препратки). Въпросът обаче тогава е дали приетата практика в българските тълковни речници, според която тълкуването да е в статията на определящото (прилагателното име), а не на определяемото (съществителното), е най-сполучлива. Струва ми се, че определяемото, а не определящото е опорният елемент в съставните названия, състоящи се от прилагателно и съществително име, поради което тълкуването на **плачеща върба** не би трябвало да е в статията на **плачещ**, а в статията на **върба** (вж. т. 3.2.5.).

2.2.5. Горното не се отнася за съставните названия, чието значение не може да се изведе от значенията на съставлящите ги части, т. е. не съществува никаква семантична връзка между съставното название и това, което всяка негова съставна част назовава поотделно. Такива са напр. бълг. **момина сълза**, **дебела Мара**, **момкова / ергенска сълза**, **момино (дамско) сърце**; чеш. **slzičky panny Marie** и др. Тези съставни названия имат място в речниковите статии на съставлящите ги компоненти единствено като примери (вж. по-нататък).

3.0. Както бе посочено в т. 2.0., в българските тълковни речници съставните названия се приравняват към фразеологизмите и се включват в една група с тях. В чешките тълковни речници обаче устойчивите названия на растения не се включват в групата на фразеологичните единици и се тълкуват отделно, което създава по-голяма прегледност, срв. напр. дефинициите на съществителните **jablko** и **ořech** в SSJČ (вж. по-горе)⁴.

Кой от двата начина за представяне на съставните названия в тълковен речник е по-оправдан от функционално-семантична и структурна гледна точка? Отговорът на този въпрос е тясно свързан с отговора на въпроса за спецификата на устойчивите названия в сравнение с еднословните названия – лексеми и с фразеологичните единици (ФЕ).

3.1. В чешката лексикология съставните названия и фразеологичните единици (ФЕ) се причисляват към многословните названия (*víceslovná pojmenování*), респ. към многословните лексеми (*víceslovné lexémy*) (PMČ, стр. 69; ESČ, стр. 242)⁵.

⁴ Знак ♦ ромб отделя фразеологията (вж. SSČ, стр. 12, SSJČ, стр. XXV).

⁵ „Lexémy mohou být jednoslovné i víceslovné (...). Víceslovnými lexémy jsou ustálené pravidelné i nepravidelné kolokace, tj. víceslovné termíny a frazémy-idiomy (např. *kysličník uhličitý*, *srovnávací jazykověda*; *máslo na hlavě*, *vyrazit trumf z ruky*) (ESČ, стр. 242. Автор на статията е Зденка Хладка).

Тълковните речници обаче описват думи, а не понятия и следователно техните словници съдържат само еднословни названия (както бе показано, многословните названия се посочват като примери, респ. дефинират се в статиите на еднословните названия – думи).

3.2.1. Има ли разлика между устойчивите названия и ФЕ и каква е тя? И в българските, и в чешките теоретични изследвания такава разлика се прави. Така например според К. Ничева (1987, стр. 25) сложните съставни названия и термините не са ФЕ, защото не са експресивни и служат само за номинация (не за пряка характеристика), т. е. имат единствено номинативна функция (вж. Ничева 1987, стр. 25). Поради тази причина авторката изключва съставните названия от своя фразеологичен речник (вж. НФР 1993).

3.2.2. В чешката лексикология и фразеология също се прави разграничение между устойчивите словосъчетания (които включват и съставните названия) и фразеологичните единици: фраземи и идиоми. В чешките изследвания фраземите (на формално, структурно равнище), респ. идиомите (на семантично равнище) се характеризират със следните признаци: устойчивост (устойчива комбинация от най-малко две единици); възпроизводимост; единство, неразложимост на значението; ограничения в комбинаториката: поне един от компонентите се среща само в дадената комбинация със същото значение и функция (вж. по-подробно Филипец, Чермак 1985; ESČ 2002, стр. 139–140, автор на статията е Й. Филипец; SČFI 1988, стр. 9–10; РМČ, стр. 71). Основната функция на многословните названия (*víceslovná rojmenování*), повечето от които са термини, (принадлежащи, наред с фраземите, към устойчивите словосъчетания), е да назовават нови, неназовани до момента денотати. „По-голямата част от тях е с прозрачна мотивация, тяхното значение може да се изведе от значението на съставлящите ги елементи (напр. *šicí stroj, orel skalní*), **но могат да имат и метафоричен характер** (напр. в народната терминология: *slzičky rannu Marie*) (подчертаното мое, Ц. А.)“ (РМČ, стр. 70).

От казаното следва, че в българската и чешката лексикология за основни се приемат следните признаци на устойчивите словосъчетания (част от които са и съставните названия): разложимост на значението (но не винаги!); отсъствие на експресивност; денотативно значение. Може да се приеме, че от най-голямо значение са вторият и третият признак – доколкото първият не е характерен за *всички* съставни названия (следователно не е задължителен).

3.2.3. Според някои руски изследвания устойчивите словосъчетания с денотативна функция също се причисляват към идиомите. Така например Д. О. Доброволски (1990) в своята комуникативно-функционална типология (класификация) на идиомите включва съставните названия на растения към идиомите в идентифицираща функция, подгрупа идиоми във функция на термини: *адамово ябълко, свиные уши, божья коровка, пастушья сумка*.

3.2.4. В традиционните български и чешки изследвания названия от този тип не се причисляват към идиомите (фразеологизмите). Тъй като докладът няма за цел описанието и характеристиката на фразеологичните единици, няма да се спирам на въпроса доколко причисляването на горните словосъчетания към идиомите е оправдано. За целта на доклада е по-важно каква функция изпълняват тези словосъчетания – идентифицираща (номинативна). Тази функция е различна от функцията на останалите устойчиви словосъчетания, които традиционно се определят като ФЕ. Съставните названия – термини назовават нови, неназовани денотати. Затова не е случайно, че не се описват във фразеологичните, а в тълковните речници. От ономазиологична гледна точка те представляват отделни номинационни единици и от тази гледна точка би трябвало да получат „правото“ да бъдат представяни в речниците като самостоятелни заглавки – особено в случаите, когато тези единици назовават родови понятия (респ. видови – при отсъствие на родови). Така се представят съставните названия в енциклопедичните речници, вж. напр. дефинициите на **момина сълза** и **райска ябълка** в „Универсален енциклопедичен речник на българския език“ (УЕР):

момина сълза - □ *Бот.* Вид, единствен представител на род тревисти растения (*Convallaria*) от сем. Лилиецветни (*Liliaceae*)... *Convallaria majalis*. ♦ Цвете, растение от този вид.

райска ябълка (*Хурма*) □ **1.** *Бот.* Род вечнозелени или листопадни дървета и храсти от сем. Абаносови (*Ebenaceae*)... □ **2.** *Бот.* Вид плодно листопадно дърво от този род... *Diospyrus kaki*. ♦ Плод на дървото от този вид.

3.2.5. Когато обаче съставното название назовава определен вид растение, то може да се тълкува в статията на еднословната лексема, назоваваща съответното родово понятие – разбира се, при наличието на такава лексема. Такъв е случаят с **плачеща върба**: еднословната лексема – съществително име **върба** назовава определен род дървета и храсти, а словосъчетанието **плачеща върба** назовава един

от видовете от този род. Ето защо то трябва да бъде включено в статията на **върба** – както е направено в УЕР, за разлика от БТР (вж. по-горе):

УЕР: **върба** - 1. *Бот.* Род листопадни дървета и храсти от семейство Върбови (*Salicaceae*)...; ...най-разпространени видове: Бяла (*Salix alba*), Плачеща (*Salix babylonica*) и Ива (*Salix caprea*)...

3.2.6. На предложения начин за представяне на съставните названия в тълковните речници би могло да се възрази, че тълковният речник по своя характер, подбор на словника, начин на тълкуване, се отличава от енциклопедичния и не бива да бъде приравняван към него. Това на теория е така, но на практика е трудно да се прокара строга граница между двата типа речници. Както изтъква Ив. Касабов, теоретично принципите за раграничаване на лингвистичния тип речник и енциклопедичния тип речник изглеждат ясни. „На практика обаче е трудно те да бъдат реализирани ... рядко може да се срещне лингвистичен тълковен речник от „чист“ тип, както и „чиста“ енциклопедия, освен по формалния показател – включване или не на собствени имена в словника (...)“ (УЕР 1998, стр. IV–V).

Ако се върнем към многотомния тълковен речник на чешкия език обаче, ще видим, че в него са включени и собствени имена (вж. напр. статията на **Marie**), така че дори и този показател не бива да се абсолютизира – още повече, когато се отнася до съставни названия топоними като **Стара планина**, **Lysá hora**.

Следователно представянето на отделни съставни названия на растения в самостоятелни заглавки не би трябвало да се смята за недопустимо в тълковен речник.

4.1. Очевидно мястото на дефиниране на съставните названия в тълковните речници зависи от приетия подход на изследване (семасиологичен) и от съответната традиция: както видяхме, чешката традиция е обърната в много по-голяма степен към търсене на семантична връзка между отделните названия, което обосновава дефинирането на значението на някои съставни названия чрез значението на други лексеми – срв. дефинирането напр. на чеш. **kokosový ořech** и бълг. **кокосов орех**. Използването само на семасиологичния подход не дава възможност да се разграничат ясно съставните названия като отделни номинационни единици.

4.2. От друга страна, чисто ономасиологичният подход, от една страна, би довел до нарастване обема на словника, а от друга, не би дал възможност да се посочат семантичните отношения (ако такива съществуват) между съставните названия и единия (по-рядко – двата) компонента, които ги изграждат. Затова като

най-приемлив се очертава комбинираният семасиологично-ономасиологичен подход: тогава, когато съставното название назовава изцяло ново понятие, чието значение не може да се изведе от значението на компонентите, влизащи в неговия състав, то да се представя като отделна заглавка, напр.: бълг. **момина сълза, момино сърце, дебела Мара, момкова / ергенска сълза**; чеш. **slzičky panny Marie**. Тогава, когато значението на съставното название може да се свърже със значението на един или повече (евентуално на всички) компоненти, тогава то може да се дефинира само на едно място – в статията на онази лексема, връзката с чиято семантика изпъква най-ярко, а в статиите на останалите лексеми да се посочи като пример без тълкуване (с препратка). В такъв случай **rajské jablko, rajske jabličko** ще се дефинират само в статиите на **jablko**, респ. **jabličko** (и ще се посочат като примери при **rajský**, както и в статията на еднословното название – универбат **rajče**). Възможно е обаче и тези съставни названия да се тълкуват в отделни статии, а в статиите на съставлящите ги елементи да се посочват като примери. Въпреки че вторият начин би довел до увеличаване обема на словника, той би бил по-прегледен и би улеснил среднестатистическия ползвател на речника.

4.3. От горните разсъждения следва, че представянето на съставните названия на растения в тълковен речник е една от най-трудните задачи в съвременната българска и чешка лексикография, тъй като трябва да отчете както спецификата на самите съставни названия, така и да се съобрази с вътрешните закони при построяването на тълковния речник. Оказва се, че намирането на точното място на „райската ябълка“ (с и без кавички) в тълковния речник е твърде „костелив орех“ и може да се превърне в „ябълка на раздора“ между лексикографите, които спазват установената традиция и онези, които не се опират сляпо на традицията, а се опитват да намерят нови решения.

БИБЛИОГРАФИЯ (включва и използваните речници)

Аврамова 2004: Ц в А в р а м о в а. Проблеми на представянето на названията на растения в речниците (върху съпоставителен материал). Доклад, представен на *Третата национална конференция с международно участие Лексикология, фразеология и лексикография в памет на проф. д.ф.н. Кети Анкова–Ничева* (София, 14 – 16 май 2004 г.). (Под печат в сборник с материалите от конференцията).

БТР 1994: *Български тълковен речник*. IV изд. София, 1994.

- Доброволски 1990: Д. О. Д о б р о в о л ь с к и й. Типология идиом. В: *Фразеология в машинном фонде русского языка*. Москва, 1990, стр. 48 – 66.
- Ничева 1987: К. Н и ч е в а. *Българска фразеология*, София, 1987.
- НФР: *Нов фразеологичен речник на българския език*. (К. А н к о в а – Н и ч е в а). София, 1993.
- РБЕ: *Речник на българския език*, т. 1 – 10. София, 1977 – 2000.
- Ръководство 1999: *Ръководство за съставяне на Речник на българския език*. София, 1999.
- УЕР: *Универсален енциклопедичен речник*. (И в. К а с а б о в, К р. С и м е о н о в). Т. 1. София, 1999. Т. 2. София, 2003.
- Филипец, Чермак 1985: J. F i l i p e c, F r. Č e r m á k. *Česká lexikologie*. В: *Studie a práce lingvistické* 20. Praha, 1985.
- ESČ 2002: *Encyklopedický slovník češtiny*. (Ed.: P. K a r l í k, M. N e k u l a, J. P l e s k a l o v á). Praha, 2002.
- PMČ: *Příruční mluvnice češtiny*. (Ed.: P. K a r l í k, M. N e k u l a, Z. R u s í n o v á). Praha, 1995.
- SČFI 1988: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. (Red.: F r. Č e r m á k, J. H r o n e k, J. M a c h a č). Praha, 1988.
- SSČ 1994: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha, 1994.
- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého*. I. – VIII. Praha, 1989.